

Ortaköy – Şapinuwa 'B' Binası

Mustafa Süel - Ankara

Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girilmesi en kolay doğal yol Karadeniz dağları boyunca uzanan Kelkit Vadisidir. Bu vadiden Kızılırmak kavsi içine açılan noktada Şapinuwa Hitit kenti yer alır. 'B' Binası burada kazısı yapılmış ikinci monumental binadır.

Burada, Kelkit vadisinin özellikle üzerinde durmamızın bir kaç sebebi vardır. Bunlardan birincisi, Sivas sekisi gibi stratejik engeli aşma problemi olmaksızın Orta Anadolu platosunun istilasına karşı bu şehrin temsil ettiği savunmanın önemidir. Diğer bir sebep doğal bir arter olarak Doğu Anadolu - Kafkas kültürlerinin Hitit / Hatti topraklarına akışına sağladığı roldür. Şimdilik üzerinde duracağımız bir başka rol ise insanlık tarihi kadar gerilere giden dünya ticaretinin bir önemli kolunun bu korunması kolay ve kesintisiz vadiyi kullanmadaki pratik kararlılığı hakkındaki görüşümüzdür.

Bizler, yaptığımız araştırmalar sonucunda ortaya çıkardığımız buluntuları yalnız tanıtmakla yetinemeyiz. Kullanıldığı çağa kadar bir projeksiyon yaparak o eserin, o mimari kalıntının var olma sebebinin analizini mutlaka yapmalıyız. Bu bakış açısıyla ve varabildiğimiz sonuçlarla sizlere Şapinuwa "B" binasını tanıtmaya çalışacak ve bu bina ile ilgili simdilik kaydıyla, zaman ve imkanları çerçevesinde fikirlerimizi belirteceğiz.

Öncelikle binanın konumunu ele alacağız, daha önceki yayınlarımızda da belirttiğimiz gibi Şapinuwa şehri, Kelkit vadisinin bu son noktasında bir boğazla Alaca ovasına açılımın yapıldığı noktada yer almaktadır. Dolayısıyla Hitit dünyasının kentine giden yollardan en önemlilerinden biri olan Kafkas-Orta Anadolu yolunun kilit noktasında bulunmaktadır. Burası bir çöküntü platosudur. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru alçalan sekiler halinde uzanan plato teraslanmış ve eğimi yer yer % 10-12'yi bulan plato üzerinde düzgün alanlar yaratılmıştır. Gerek 'A' gerekse 'B' binaları aynı teraslanmış alan üzerinde yer almıştır. Burası şehrin içinde bir taş noktadır. Burası şehrin en alçak noktasında yani Özderesi boyunca doğu - batı istikametinde uzanan muntazam taş döşeli antik yoldan itibaren kuzey-batıya doğru yükselen sekilerin yükselisinin bittiği kısımda yer almaktadır. Monumental "A" binasından 140 m. uzaklıkta olan 'B' yapısı, üzerinde yer aldığı terasın kenarından hemen hemen 200 m. kadar geriye çekilerek inşa edilmiştir. Önünde yer alan ve ona ayrıca geniş bir avlu sağlayan bu bölümde pek çok monumental bina ve terasın hemen önünde, şehir kapılarından birinden başlayarak bu bölgeye kuzeydoğu; güneybatı istikametinde uzanan şehrin ana caddelerinden biri yer almaktadır.

Özetlersek bu haliyle 'B' binası şehrin en önemli yapılarından biri olan 'A' binasıyla aynı düzlükte ve hemen yakınında, şehrin giriş kapılarından gelişen ana arter üzerinde etrafını çepeçevre çeviren geniş bir avluya sahip, kendine has mimarisiyle monumental bir binadır.

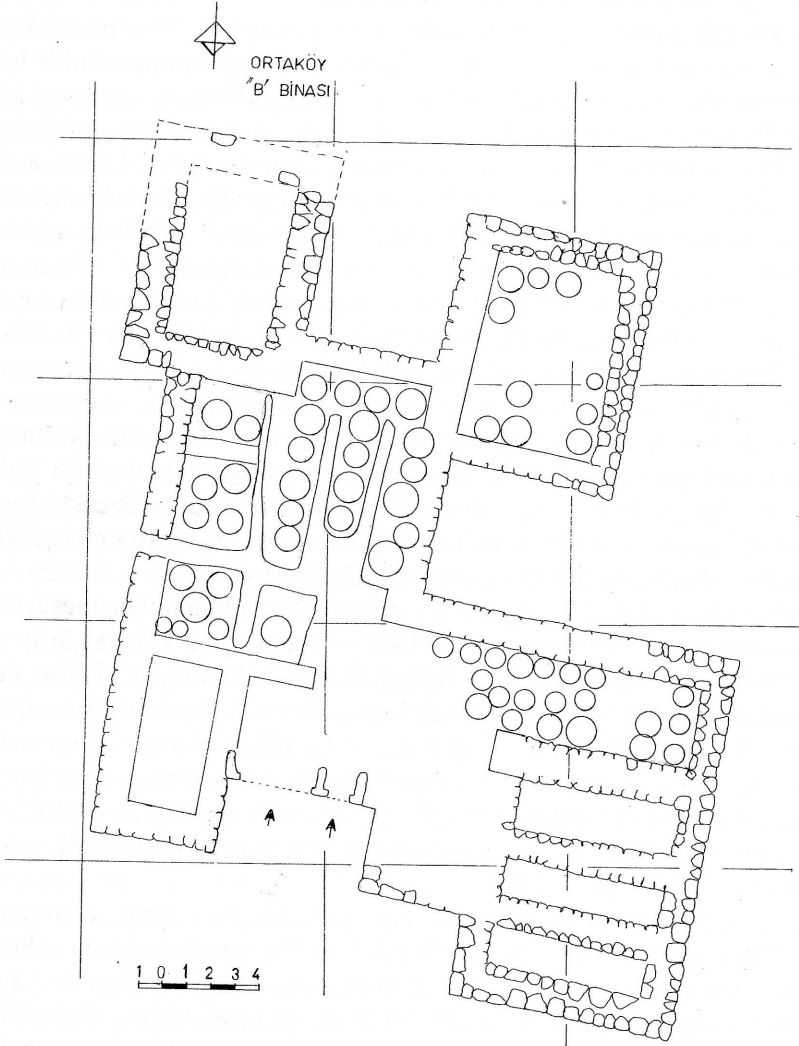
Binayı mimari karakteriyle ele alırsak öncelikle söyleyeceğimiz, yapının 800 m² civarında bir oturma alanına sahip oluşudur. Bina plan itibarıyla de kendine has özellik taşır. Detayları anlattığımızda göreceğimiz üzere binanın temel yapı karakterinde kiklopiyen diye adlandırılan yapı tarzı hakimdir. Ancak planda olduğu gibi inşaat tekniğinde de çağı için oldukça yenilik getiricidir.

Mimari planda esas olan mekan ortada yer alan ve binanın çoğunluğunu oluşturan salondur. Binamız birbiri ile ilişkili üç bölüm halindeki bu büyük salonun varlığı için inşa edilmiş görünmektedir. Etrafındaki mekanlar bu salonun çevresine ihtiyaca göre yerleştirilmişlerdir. Bir taraftan kendi fonksiyonlarını yerine getirirlerken diğer taraftan kalın duvarlarıyla ve bu duvarların mimari özellikleriyle taşıyıcı eleman olarak görev yapmaktadırlar. Binamızın 1.50 cm lik kerpiç duvarları çatı konstrüksiyonu taşıyıcı olarak görülmekle beraber bunlar aslında yardımcı eleman olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Binamızın esas taşıyıcı sistemi ahşap kolonlardır. Bunlar yerleştirilme sıklıkları ve 1/1m. lik güçlü yapıları ile bütün binayı ayakta tutmaktadırlar. Genel olarak bu bina için ahşap, taş ve kerpiçin mükemmel bir kompozisyonu diyebiliriz.

Binanın temel yapısını incelerken öncelikle temel altı yapısından başlamalıyız. Temel yapısının altında yer alan ve yatay sıralama ile yerleştirilmiş yassıca bloklar, temel yapısına sağlamca yataklık yapmaktadırlar. Bu yapı elemanları, modern mimaride monoblok kuşaklama sistemine benzer bir özellik taşımakta olan birbirine sıkıca uydurulmuş, dikkatlice kenetlenmiş mükemmel temel yapısı ile bu tarzın ilk örneklerinden biri gibi gözükmektedir. Muhakkak ki yapının mimarı bu sağlam temel yapısını kurarken mimarideki tarihsel gelişmenin bilgi birikimine mükemmelen sahip bulunmaktaydı.

Kazı sonucunda görmekteyiz ki, plan araziye tatbik edilirken öncelikle arazi tesviye edilmiş ve kapının temel planı geniş hendeklerle araziye tatbik edilmiştir. Daha sonra bu hendeklerin içinde binanın bütün yükünü sırtında taşıyacak olan, deprem, toprak oturması gibi konstrüksiyonu tahrip edecek etkilere karşı oluşturulan taş dolgulu kuşaklama sistemi meydana getirilmiştir. Temel yapısından farklı olarak burada gerek taş cinsi gerekse taşların işleniş tarzı olarak tamamen değişik bir uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bu kuşaklama sisteminde öncelik, toprak altında kalacağı dolayısıyla su ile teması dikkate alınarak kireçtaşı, kalker, kumtaşı gibi bünyesine suyu ko-

laylıkla kabul eden taşlar yerine dere ve ırmakların yataklarından temin edilen hemen hemen 70-100 cm çapında işlenmemiş mermer taşların kullanılmış olmasıdır. Bunların yassıca, zemine rahatça oturan, üstte yer alan temel taşlarına yataklık edebilecek özellikli olanları seçilmiş ve yer yer iki-üç sıra halinde ve her sırada bir alt birleşme yerine şaşırtma yapılarak yerleştirilmişlerdir. Üstünde temel ve duvar bulunmayacak kısımlarda da bu temel altı yatak yapısının inşa edildiğini görmekteyiz.

Ortaköy, 'B' binası

Temel yapısında çift kabuklu kiklopiyen tarzı inşa tekniği görmekteyiz. A yapısında olduğu gibi burada da binanın dış yüzüne gelen kısımlarında dikey duran ve birbirleriyle gayet güzel birleşen ve üst hizalarıyla yatay sıralama meydana getirerek ahşap yatağı oluşturan bir tarz kullanılmıştır. Binanın içine gelen duvarlarda ise kiklopiyen tarzı tatbik edilmiş, taşların birbirine kilitlenmesi, üçgen kilitler, taş uçları ile yapılan kilitler ihtiyaca göre kullanılmıştır. Taş blokların çoğunluğu kireçtaşı olmakla beraber yer yer kalker ve kızıl kumtaşı da kullanılmıştır.

Taş temellerin üzerinde ahşap hatıllar yer almaktadır. Bu hatıllar kerpiç yatağı görevi yerine getirmektedir. Bizim yapımızda bu noktada bir başka yenilik karşımıza çıkmaktadır. Bu binanın geniş salonunu sağlayan kolon / giriş sistemidir. Kerpiç yatakları üzerinde her 110 cm. de bir olmak üzere 100×100 kesit ölçülerinde yükselen kolonlar karşımıza çıkmaktadır. Kolonlar şaşırtmalı değil karşılıklı olarak yerleştirilmişlerdir. Böylece üstlerinde de bu kolonları birbirine bağlayan ahşap girişler bulunmaktaydı. Kolonlar arasındaki 110 cm. lik boşluklar ise 10 cm. kalınlığında 24×48 ölçülerinde kerpiçler ile bindirmeli bir tarzda örülmüştür. Duvarlar, ince saman katkılı homojen hamurlu bir sıva ile sıvanmıştır. Sıva kalınlığı bazı bölümlerde yıllar boyunca yapılan yenilenmelerle 4 cm. ye kadar çıkmaktadır. Duvarların bir kısmı sıvalarıyla birlikte 1.5 m. yükseklikte ele geçmiştir. Çatısı düz çatı olmalıdır. Elimizde binanın yıkıntısı ile birlikte yanmış ve kömür haline gelmiş çok miktarda ahşap ele geçmiştir. Bunlar çatı girişlerini ve üzerine yerleşmiş ahşap tavan örtüsüdür. Bu örtünün üzerinde geçirgenliği az kalın toprak örtüsünü, taban üzerine çökmüş ve kolon boşluklarına dolmuş olarak curuf halinde tespit edebiliyoruz.

Şapinuwa 'B' binası yangınında, yoğun olarak kullanılan meşe, sedir gibi kaliteli ahşap dolayısıyla çok yüksek ısının ortaya çıktığını görüyoruz. 1200-1400 dereceye varan bu ısı hemen herşeyi etkilemiştir. Taşlar patlamış, seramikler şekil değiştirmiş, deforme olmuş, bir çok metal erimiş ve toprak eriyip curuflaştırılmıştır. 1.5-2 m. yükseklikte ele geçen duvarların arasındaki bütün boşluklar bu curufla dolu olarak karşımıza çıkmıştır.

Binanın mimari özelliklerini kısaca özetledikten sonra plan özelliklerine tekrar dönerek kullanım amacına yönelik olarak mekanların fonksiyonundan bahsetmek istiyorum.

Binamıza, güney yönünden bir rampa ile yaklaşılmaktadır. Avludan oldukça dik olarak aniden yükselen bu 3.5 m. lik siyahlı-beyazlı çakıl taşı kaplı rampa ikili bir taş kapıda sona ermektedir. Doğuda olan ve yayalar için kullanıldığı anlaşılan kapı bölümü 1 m. genişliğindedir. Buna bitişik olan batısındaki kapı ise iki kanatlı bir açılıma sahiptir. Arabaların yaklaşımı için olduğunu düşündüğümüz bu kapı da diğeri gibi taş kapı dik-

melerine sahiptir ve orta dikme, ortak olarak kullanılmaktadır. Ancak yoğun yangın nedeniyle bu kapı dikmelerinin sadece 25-40 cm. lik bölümleri günümüze gelebilmiştir. Her iki kapı eşliğide ahşap olmalıdır zira eşik boşluğu curuf dolu olarak ele geçmiştir. Kapıdan geniş bir antreye girilmektedir. Burasının batıya bakan sol tarafı ahşap kaplıdır. Orta ve doğu kısmı ise giriş rampasında olduğu gibi blokaj kaplıdır. Bu kısımda yanyana doğuya doğru uzanan üç magazin yer almaktadır. Bu magazinler de ahşap döşemeye sahiptir. Burada karşımıza seramik ve diğer buluntular çıkmamıştır. Muhtemelen burada çuvallı kuru malzeme stoklanmaktaydı. Antrenin batı yönünde ise ahşap döşemeli bir küçük mekan bulunmaktadır. Uzun aksında yer alan bir kapı ile antreye bağlanan bu mekanda güney dar duvarı boyunca yıkıntılar içinde bir çoğu curuflaşmış 40 ın üzerinde tablete rastlanılmıştır. Muhtemelen bu duvar boyunca uzanan raflardaki bu tabletler yangın ile beraber yığıntı içine karışmış olmalıdır. Biz bu mekanı bina girişindeki hakim noktada bulunması, sahip olduğu arşiv gibi nedenlerle bir idareci odası olarak görmekteyiz.

Giriş antresi bölme duvarı olmaksızın geniş küplü mekanlara açılmaktadır. Binamızda orta alandan başka, bu alana komşu yine küpler yerleştirilmiş iki mekan daha bulunmaktadır. Bu küplü alanlarda toplam 1.5-2 ton kapasiteli 70 civarında küp bulunmaktadır. Küpler bilhassa orta alanda gruplar halinde yerleştirilmişlerdir. Erişme mesafeleri ve küplerin büyüklükleri dikkate alınarak ikili, dörtlü ve altılı grupların varlıkları gözlenmektedir. Önceden oluşturulan podyumlara karın hizasına kadar yerleştirilen bu küpler çoğunlukla sivri diplidir. Küplerin arasında kalan podyum üzerindeki boş alanlarda sivri dipli uzatılmış yumurta gövdeli, uzun boyunlu 1.10-1.50 cm. boyda testiler mevcut bulunmaktaydı.

B binasında bu geniş depo salonlarından başka binanın kuzeybatı köşesinde genişçe ve hemen hiçbir buluntu vermeyen bir oda görülmektedir. Ahşap tabanlı olarak düşündüğümüz bu alan orta küplü salona bağlı ve kuru malzeme muhafaza edilen bir magazin olduğunu düşünmekteyiz.

Ayrıca gerek binanın doğu yüzünde ortada, gerekse kuzey yüzünde yine ortada iki mekan mevcuttur. Mekanların duvarlarının taş işçiliği, binanın dış yüzünde olduğu gibi dikey yerleştirilmiş bloklarla oluşmaktadır. Dolayısıyla bu mekanlar dışarıdan yaklaşanların görebileceği bir konumda olmalı idiler. Bu mekanların dış cephede duvarları bulunmamaktadır. Bu mekanlar binanın bünyesi içinde ancak bina ile bağlantısı olmayan dışa dönük iki mekandır. Muhtemelen bu mekanların önleri katlanabilir, iki veya üç kapaklı bir tahta kapı ile kapanmaktaydı. Bu iki mekanda bol miktarda seramik karşımıza çıkmıştır. Çeşitli büyüklükte tabaklar, kaseler, testicikler, vb gibi. Biz, bu iki mekanı depolamanın dışında sergileme, ve

çok mümkündür ki gelen malların depoya alınmadan önce bekletildiği ve belki de depolanan malların beğeniye / satışa sunulduğu, dolayısıyla bir ticari faaliyetin olduğu alanlar olarak değerlendiriyoruz.

Bu noktada diğer buluntulara geçmeden evvel binanın varolma nedeni üzerinde durmalıyız. Yapı, mevcut küpler ile 150-200 ton malı depolayabilmektedir. Ayrıca içinde bulunan 4 magazin ile madenler, kumaşlar, deriler de depolanabiliyordu. Antik çağ için bu sayılar oldukça büyük miktarlardır. A binası gibi bir monumental yapının hemen yakınındaki bu sergilemeli/depolama alanı öncelikle akla şu soruyu getirmektedir. 'A' binasının ihtiyaçları için böyle görkemli bir yapı yerine niçin basit depolama mekanı yapılmamıştır. 'B' binası basit ve ucuza inşa edilmiş bir depo binası değil, A binasının – ki bu saray olabilir idari bir bina olabilir – hemen yanında ancak görkemli, fonksiyonlu, içe dönük olduğu kadar dışa dönük bir ticari binadır. Yakın veya uzak çevreden gelen mallar dışa dönük mekanlarda sergilenmekte ve seçildikten sonra içeri depolama alanlarına alınmış olmalıdırlar. Kazı çalışmalarımız sırasında burada yüzlerce kilo kurşun ele geçmiştir. Bu bize en azından mal çeşitliliğinin fazlalığını göstermektedir. Binanın yoğun yangın sonucu tahrip olması, kuvvetle muhtemel ki götürülebilecek eşyaların boşaltılması, burada depolanan malların listesini vermemizi engellemektedir.

Başlarken de anlatmaya çalıştığımız gibi Şapinuwa kenti konumu itibariyle doğu-batı istikametindeki ticari yolların önemli bir kavşağıdır. Dolayısıyla iki yönlü iletilen ticari maddeler bu şehre geldiğinde eskiçağ trampa tipi ticari faaliyetlerin bir gereği olarak öncelikle bölgenin yetkilisinin beğenisine sunuluyor ve bu makamca kabul görülen mallar bir mal karşılığı veya sağlanan yol emniyeti, geçit hakkı karşılığı olarak satın alınıyordu. Kanaatimizce bu bina alelade bir depo değil şehir hakimleri, belki büyük kral için özel, seçilmiş eşyaların depolandığı bir malzeme deposudur. Ayrıca Şapinuwadan geçen kervanlar için mallarının üst düzey sergilemeye çıktığı bir borsadır diyebiliriz.

Şapinuwa A binasında olduğu gibi B binasında da gerek mimari plan gerekse yapı özellikleri olarak Hitit dünyasında bilinen özelliklerin ötesinde bir kısım farklılıklar görülmektedir. B binasının ihtiyaca göre şekillenmesi, bu şekillenme sırasında modern çağın tekniklerine yakın inşaat tekniklerinin o günkü malzeme ile kullanılması çok dikkat çekicidir.

Biz bu dikkat çekici farklılığı Şapinuwa şehrinin sahip olduğu kültür zenginliğinde görmekteyiz. Burası yukarıda belirttiğimiz gibi hem önemli bir ticari merkez, hem önemli bir dini merkez, hem de önemli bir idari merkezdir. Bu özellikleri Şapinuwa'nın eskiçağ dünyası için zengin bir iletişim ağı içinde yer almasını ve zengin bir kültür birikimine sahip olmasını sağlamıştır.